

2008:12

Vikingatida silver från Kiaby

Efterundersökning av en fyndplats, 2008

Bertil Helgesson

Rapport 2008:12

Vikingatida silver från Kiaby

- efterundersökning av en fyndplats

Efterundersökning av en fyndplats, 2008

RAÄ 127

Kiaby sn, 1074

Kristianstad

Skåne län

Bertil Helgesson

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.m.se

© 2008 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
Rapport 2008:12
ISSN 1651-0933

Omslagsfoto: Kerstin Ingelmark
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

Vikingatida silver från Kiaby

Innehåll

Inledning	5
Förutsättningar	5
Metod och källkritik	6
Fyndmaterialet	6
Armringen	6
Metall	7
Glas	9
Keramik	9
Övrigt	9
Bebyggelseområdets utbredning och tolkning	10
Administrativa uppgifter	11
Referenser:	12
Muntliga källor:	13
Förkortningar:	13

Kristianstad kommun och Kiaby

Utdrag ur ekonomiskt kartblad 3E 3b Bäckaskog med undersökt område markerat med röd linje.

Inledning

Under hösten 2007 inkom en armband till Regionmuseet Kristianstad för bedömning. Ringen hade påträffats inom Kiaby 11:20 i Kiaby sn för cirka tio år sedan och inlämnades av upphittaren. Ringen hade framkommit på bandet till en potatisupptagare i samband med potatisplockning och det ungefärliga fyndområdet kunde angivas. Med anledning av detta genomförde Regionmuseet Kristianstad en efterundersökning av Kiaby 11:20. Den huvudsakliga målsättningen med efterundersökningen var att lokalisera, avgränsa och karaktärisera fyndplatsen. Ringen är av en typ som ofta förekommer i skattfynden från 900-talet (jfr Hårdh 1976:21, 28, 37 och 39).

Efterundersökningen genomfördes med hjälp av metalldetektor och ett cirka 6 á 7 ha stort område undersöktes. Det framgick klart att fyndplatsen var en boplats, väl indikerad genom ett stort fyndmaterial. Förutom ett arabiskt mynt visade undersökningen inget som indikerar att det skulle röra sig om en utplöjd skatt. Platsen är nu registrerad som fast fornlämning 127 i Kiaby socken.

Förutsättningar

Kiaby är beläget i nordöstra Skåne och själva byn ligger precis söder om den sydligaste spetsen av Oppmannasjön. Kiaby 11:20 är beläget öster om Kiaby kyrka och är åkermark idag. Undersökningsområdet avgränsas i norr av vägen mellan Fjälkinge och Vånga, i väster av bebyggelse (bl.a. kyrkan med kyrkogården), i söder av en markväg, och i öster och nordöst av ett område som var sankmark enligt de äldre kartorna (Skånska Rekognosceringskartan, blad VIIÖ 200). Kiaby är rikt på fornlämningar och många undersökningar har gjorts i närområdet. Boplatsmaterial, gravar och enstaka fynd med datering till stenålder är talrika från områdena närmast RAÄ 127 (RAÄ 25, 31, 51, 72, 74, 75, 78, 92, 97, 99 och 114). Till bronsålder kan två gravhögar och ett par boplatsområden dateras (RAÄ 29, 30, 39 och 99). Ett par arkeologiska undersökningar har givit material som är någorlunda samtida med armbanden. Vid en förundersökning av Kiaby 27:2, inom den norra delen av den historiskt kända bytomten, påträffades ett stort antal konstruktioner och fynd. Trots att inga konstruktioner undersöktes kunde ett fyndmaterial insamlas. Här finns bl.a. östersjökeramik och en del av ett hästbetsel (Björk 1993:4). Betslet är av en typ med dateringar till vikingatid-tidig medeltid (muntl. Pedersen). Vid en undersökning av neolitiska lämningar inom Kiaby 58:1, i de sydvästra delarna av bytomten, påträffades två gravar från vikingatid (Edring 1997:9ff). Ett mera osäkert fynd är den ovala spännbuckla från sen vendeltid som anges komma från Bäckaskog (Strömberg 1961:128). Klostret/slottet i Bäckaskog ligger drygt 2 km nordöst om Kiaby, men Bäckaskogs marker sträckte sig ner mot Kiaby och alldeles intill det nu undersökta området. Därmed skulle spännbucklan mycket väl ha kunnat komma från detta område. Kyrkan i Kiaby kan dateras till 1100-talet och den ligger i det sydöstra hörnet av den historiskt kända bytomten (RAÄ 51).

Armringen från Kiaby.

Metod och källkritik

Undersökningen kom att inriktas på att söka, avgränsa och karaktärisera fyndområdet. Ett system med söklinjer om var tjugonde meter lades ut. Söklinjerna lades i öst-västlig riktning och avsöktes systematiskt. Efter detta koncentrerades sökningarna till områden med många metallfynd och mycket boplatsmaterial i markytan. Vid detektorsökningen diskriminerades järn. Fynd av modernare karaktär, kapsyler och liknande, insamlades inte. Samtliga insamlade fynd mättes in. Detekteringen utfördes Jonas Paulsson med detektor av märket C-Scope 1220 XDP.

Fyndmaterialet

Armringen

Armringen är tillverkad av silver. Den är tvinnad av två kraftiga, i ändarna avsmalnande, tenar och inlagt mellan dessa finns två tunna tvinnade trådar. Ringen hålls samman av en silvertråd som virats fem varv. Ringen väger ca. 124 gram, mäter 84 mm x 80 mm och tenen är som tjockast 7 mm. Ringen är i mycket bra skick. Typen är välkänd från vikingatida skatter. För Sydsveriges del kan paralleller sökas i skattfynd från Listerby, Kvibille, Brunnby Bräcke och Brunnby Mölle (Hårdh 1976:21, 28, 37 och 39). I samtliga dessa finns arabiska mynt som daterar dem till början eller mitten av 900-talet (ibid.), och ger därmed en fingervisning om Kiaby-ringens ålder.

Vid detektorsökningen insamlades 95 föremål (F 1- F 95 i beskrivningen nedan). De fynd som kan direkt dateras och funktionbestämmas presenteras mera noggrant.

Fyndnr. 12 och 47 (ovan), fyndnr. 93 och 39 (nedan).

Metall

F 12 är en armborstfibula av brons och tillika det äldsta daterbara fyndet från undersökningen. Den har paralleller i bl.a. Uppåkra och på Bornholm. Armborstfibulor är typiska för östskandinavien, östersjööarna liksom områdena öster om Östersjön (Hårdh 2003:51ff). F 44 är ett litet volutformat beslag. Troligen rör det sig om en del av ett likarmat spänne (jfr Callmer 1999). Dateringen är vikingatid. F 47 är en del av ett treflikigt spänne av typ 3e med ornamentik i Borre-stil (Skibsted Klæsøe 2001:227f) och skall dateras till 800-talet eller omkring år 900. F 94 är ett fragment av ovanskalet till en dubbelskalig oval spännbuckla, förmodligen av typ JP 51 (Petersen 1928:Fig 51). Dateringen är till 900-tal. Från området kommer en våg där mittparti och en av armarna återstår (F 93). Liknande exemplar finns från Birka, Borgeby och Lund (SHM 5208:195, 196, 197, 201:1 och 205; SHM 11340; Molander 1976:188f). Typen kan dateras till vikingatid och tidigaste medeltid. Från undersökningen kommer ett remändebeslag av brons med enkel streckornamentik (F 39). Det har varit svårt att hitta paralleller till beslaget, men förmodligen är det förhistoriskt.

Fyndnr. 25 och 58 (ovan), fyndnr. 22 och 64 (nedan)

Från undersökningen kommer sex mynt och dessa har bara preliminärt bestämts. Dessa är ett arabiskt mynt (F 79) med datering till vikingatid, ett mynt som starkt påminner om tyska 900-tals mynt (F 84), ett högmedeltida borgarkrigsmynt (F 37), ett troligen senmedeltida silvermynt (F 65) och två mynt (F36, F 63) slagna för Christian IV (1588-1648). Tre vikter påträffades vid undersökningen (F 81, F 82, F 87). Av dessa tillhör F 81 och F 82 typ B2, och kan dateras till 1000-tal (Gustin 1999:252f och 263). F 25 är en näbbsölja av brons och typen kan dateras till 1000-tal (Svanberg 2000:116). F 58 är ett genombrutet spänne av brons. Ornamentiken är ett fyrfota djur med ett kors på ryggen, dvs ett s.k. Agnus Dei-motivet (Gjedssø-Bertelsen 1992). Spännet kan dateras till tidig medeltid. F 32 är ett trekantigt bronsbeslag med en enkel flätbandsornamentik. Det finns stilistiska drag med den ornamentik som förekommer på runstenar. Troligen skall beslaget dateras till sen vikingatid/tidig

medeltid. F 22 är ett blykors av typ 1.1.2 A (Staecker 1999:85ff). Typen är enkel men ovanlig i Skandinavien och kan dateras till 1100-tal. F 59 är en s.k. mankepärla av bly. Dessa är vanliga vid detektorsökningar och brukar dateras till tidig medeltid. Deras egentliga funktion är okänd. F 15 och 64 är två soljor i brons med rak bas, böjda ramar och framkanter med vulster och profileringar. Typen är vanlig i Västeuropa och Skandinavien, och kan dateras till högmedeltid (Anglert & Huttu 1999:290). F 69 är ett treklöverformat beslag av brons. Förmodligen kan det dateras till medeltid.

Glas

F 14 är en liten glaspärla av ljusgrönt opak glasmassa. Pärlan är bara 4 mm i diameter och kan dateras till järnåldern.

Keramik

Vid undersökningen insamlades ett mindre antal keramikbitar. En av dessa, F 19, är av typen östesjökeramik med datering till vikingatid eller tidig medeltid.

Övrigt

Från undersökningen kommer en rad andra fynd som är svårare att bestämma och/eller datera. Det rör sig exempelvis om bronsbeslag, bronsmältor, bronsbleck, obestämbara fragment av bronsföremål, blyklumpar, nithuvuden och nitbrickor av brons, brynen, en bronsnål, en sländtrissa av bly m.m. På flera av bronserna finns enkel ornamentik i form av linjer, koncentriska cirklar och halv-måneformer. Detta material ger en god inblick i vilken typ av föremål som var i omlopp på boplatser från vikingatid och medeltid. Mycket av detta material kan tolkas som skrot. Det rör sig då om avfall från metallhantverk. En del föremål, exempelvis många beslag, har säkert suttit fast på föremål av förgängligt material och därmed blivit kvar i kulturlagren efter att föremålen kasserats.

I markytan kunde en rad föremål och indikationer observeras som starkt indikerar att det döljer sig en boplatz under ploggången. Det rör sig exempelvis om keramik, slipstenar, glaspärlor, järnslag, sotig jord och skörbränd sten. Upphittaren av armringen kunde dessutom upplysa om att han observerat åtminstone tre mörka fläckar vid plöjning inom det område där den största andelen fynd kunde konstateras i markytan. Dessa hade en storlek av cirka 3 á 4 meter i diameter och det rör sig högst sannolikt om grophus.

Bebyggelseområdets utbredning och tolkning

Bebyggelseområdet inom Kiaby 11:20 är nyregistrerat som fast fornlämning 127 i Kiaby socken. Det detektorfunna materialet är spritt över hela det undersökta området, men möjligen med en koncentration till de östra delarna. Det äldsta fyndet, armborstfibulan, är en isolerad företeelse från den södra delen av undersökningsområdet. Vad denna visar är inte helt klart, men det mest sannolika är att den kommer från en bosättning. När de gäller det övriga fyndmaterialet är det tydligt att det finns en kronologisk uppdelning. Materialet från vikingatid och tidig medeltid har en koncentration till de centrala och östra delarna av det undersökta området. Detta är också den ungefärliga fyndplatsen för armringsen. Det är också inom detta område som det finns en koncentration av keramik, järnslag, sotig jord och skörbränd sten i markytan. Det förefaller troligt att detta är resterna av en eller ett par gårdar som fanns inom området under vikingatid och tidig medeltid. Gårdarna är säkerligen i grunden agrara enheter men en del av materialet indikerar handel och hantverk, t.ex. vikter, en våg, mynt, bronsmältor och brynen. Att denna/dessa enheter sedan försvinner har möjligen sin historiska förklaring. År 1243 är det första säkra belägget för Bäckaskogs kloster (Kockum 2006:48). Vid en tidig kartläggning av Kiaby 1727 sträcker sig Bäckaskogs ägor nästan ända fram till kyrkan i Kiaby (Lantmäteristyrelsens arkiv. Kiaby sn. Geometrisk avmätning 1727). Gränsen mellan Kiaby och Bäckaskog går här rakt genom det nu undersökta området i nord-sydlig riktning. Detta gör att området med fyndmaterial från vikingatid och tidig medeltid ligger inom Bäckaskogs ägor. Kan denna gränsdragning härstamma från klostrets etableringstid varvid dessa östliga Kiaby-gårdar helt enkelt avhyses? Kiabys inre struktur med gårdslägena väster om kyrkan får kanske sitt utseende vid denna tid. Idag har gränsen mellan Kiaby och Bäckaskog justerats och det undersökta området ligger inom Kiabys ägor. Det yngre materialet, från högmedeltid-nyare tid finns inom den västra delen av det undersökta området. I markytan finns här en stor mänd tegel och andra typer material Det är troligt att detta material kommer från byn och kan indikera äldre gårdslägen, som dock inte finns kvar vid den första kartläggningen 1727.

Administrativa uppgifter

Socken:	Kiaby/1074
Kommun:	Kristianstad
RAÄ nr:	127
Ekonomisk karta:	3E 3b Bäckaskog
Lst dnr:	431-12827-08
Regionmuseet dnr:	K12.20-82-08
Typ av undersökning:	Arkeologisk efterundersökning
Fälttid i h	36 h
Kostnadsansvarig:	Länsstyrelsen i Skåne län
Kostnad exkl. moms:	32 480
Personal:	Bertil Helgesson, Anders Edring, Jonas Paulsson
Rapportansvarig:	Bertil Helgesson
Dokumentationsmaterial:	22 digitalfoton

Referenser:

- Anglert, M. & Huttu, J. 1999. Det medeltida Uppåkra och detektorfynden. Hårdh, B. (red.). *Fynden i Centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra*. Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 30. Lund.
- Björk, T. 1993. *Kiaby 27:2, Kiaby socken, Skåne*. Rapport. Arkeologisk förundersökning 1992. Kristianstads läns museum 1993:24. Kristianstad.
- Callmer, J. 1999. Vikingatidens likarmade spännen. Hårdh, B. (red.). *Fynden i Centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra*. Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 30. Lund.
- Edring, A. 1997. *Tidigneolitiska boplatsslämningar från Kiaby 58:1, Kiaby sn, Kristianstads län, Skåne*. Kristianstads läns museum 1997:23. Kristianstad.
- Gjedssø-Bertelsen, L. 1992. Presentation af Ålborg-gruppen, en grupp dyrefibler uden dyreslyng. *Aarbøger Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1991. København.
- Gustin, I. 1999. Vikter och varuutbyte i Uppåkra. Hårdh, B. (red.). *Fynden i Centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra*. Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 30. Lund.
- Hårdh, B. 1976. *Wikingenzeitliche Depotfunde aus Südschweden. Katalog und Tafeln*. Acta Archaeologica Lundensia series prima in 4°, nr. 6. Bonn/Lund.
- Hårdh, B. 2003. Uppåkra i folkvandringstiden. Hårdh, B. (red.). *Fler fynd i centrum. Materialstudier i och kring Uppåkra*. Uppåkrastudier 9. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 45. Lund.
- Kockum, J. 2006. *Saltus Sanctæ Mariæ. Bäckaskogs kloster-arkeologiska undersökningar under ett halvt sekel*. Regionmuseet Kristianstad. Rapport 2006:42. Kristianstad.
- Lantmäteristyrelsens arkiv, Kiaby sn. Geometrisk avmätning 1727.
- Molander, M. 1976. Redskap för handel. Mårtensson, A.W. (red.). *Uppgrävt förflutet för Pkbanken i Lund*. Kulturhistoriska Museet i Lund. Malmö.
- Petersen, J. 1928. *Vikingetidens smycker*. Bergen

Skibsted Klæsøe, I. 2001. Trefligede spænder fra Uppåkra. Hårdh, B. (red.). *Uppåkra. Centrum och sammanhang*. Uppåkrastudier 3. Acta Archaeologica Lundensia series altera in 8° N° 34. Lund.

Skånska Rekognosceringskartan 1812-1820. Utgiven i 1:30 000 av Lantmäteriverket 1986.

Staecker, J. 1999b. *Rex regum et dominus dominorum. Die wikingerzeitlichen Kreuz- und Kreuzfixanhänger als Ausdruck der Mission in Altdänemark und Schweden*. Lund Studies in Medieval Archaeology 23. Stockholm.

Strömberg, M. 1961. *Untersuchungen zur jüngeren Eisenzeit in Schonen. Textband*. Acta Archaeologica Lundensia series in 4° N° 4. Malmö.

Svanberg, F. 2000. Vad fynden kan berätta. I Svanberg, F. & Söderberg, B. *Porten till Skåne. Löddeköpinge under järnålder och medeltid*. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Skrifter No 32. Malmö.

Muntliga källor:

Anne Pedersen, Nationalmuseet, Köpenhamn.

Förkortningar:

RAÄ-Fornminnesregistret, Kiaby sn.

SHM-Statens Historiska Museer, Stockholm.

Kristianstad 2008-03-20

Bertil Helgesson

Regionmuseets rapportserie 2008

Kulturmiljö

1. Vä söder om S:ta Gertrud, Vä sn, FU, Jan Kockum, 2007
2. Kv Södra kasern 2 i Kristianstad, Kristianstad, FU, Jan Kockum 2007 – 2008
3. Gör en kyrka någon skillnad? DK, Åsa Alftberg & Lotta Eriksson, 2007
4. Kärnkraftens fysiska miljöer, Förstudie, Henrik Borg, 2008
5. Eslövs medborgarhus, Eslöv, AK, Helena Nilsson och Anna Rabow, 2005
6. Barsebäcks kyrka - installation av nytt värmesystem, Barsebäcks sn, AK, Kristina Nilén, 2007
7. Fjälkestads kyrka - invändig renovering, Fjälkestads sn, AK, Emelie Petersson & Helena Nilsson 2006
8. Krapperups alléer, Brunnby sn, KA, Patrik Olsson, 2008
9. Västra Nöbbelövs kyrka - utvändig renovering etapp 1, V. Nöbbelövs sn, AK, Helena Nilsson och Emelie Petersson, 2006
10. Folkestorps bränneri, Vårdplan, 2007-2008, Henrik Borg & Bengt Spade
11. Glimmingehus - kulturhistorisk värdebeskrivning, Vallby sn, KA, Kristina Nilén, 2008
12. Vikingatida silver från Kiaby, Kiaby sn, Bertil Helgesson, 2008

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AK- antikvarisk kontroll
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

